

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ

ΡΗΘΕΙΣ

ΕΝ Τῷ ΕΘΝΙΚῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ ΤΗ 25 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1896

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΜΠΑΚΗ

Προέδρου τῆς Θεολογίας, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας,
Διευθυντοῦ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου
καὶ Ὑφηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας
ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἐπιτιμῆς δὲ ἴσθαι, ἅν μιν τὰ μα-
θημάτων ταῦτα, ἐκβαλόντες, κίριοι τῇ
δογμῇ προσέξουσιν τῶν Χριστιανικῶν ἱερει-
σίων, διδάσκει τοῖς τεθῶν, ἐν μίᾳ τῆς
αἰχῆς τῆς πέριξ φάσεως, τὰ ἀκούετε τῶν
ἐπὶ τῇ Χριστιανικῇ ἱερειῶν ἐξισχυ-
μένων φωνῶν τῶν αἰώνων.

[Σελ. 24.]

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΟΜΙΚΗΣ
1897

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ

ΡΗΘΕΙΣ

ΕΝ Τῷ ΕΘΝΙΚῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ Τῇ 25 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1896

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΜΠΑΚΗ

Προδύτου τῆς Θεολογίας, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας,
Διευθυντοῦ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου
καὶ Ὑφηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας
ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

“Ἐντυχὴς δὲ εἶσθαι, ἰὰν μετὰ τα μα-
θήματα ταῦτα, ἀναβαίνοντες, κύριοι τὰ
ὄρη πρὸς ἐξέτασιν τῶν Χριστιανῶν ἐρει-
πλῶν, δύνασθε τούττεῦθεν, ἐν μίῳ τῆς
αἰγῆς τῆς πέριξ φύσεως, τὰ ἀκούητε τῶν
ἀπὸ τῶν Χριστιανικῶν ἐρειπλῶν ἐξερχο-
μένων φωτῶν τῶν αἰώνων.”

[Σελ. 24.]

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΟΜΙΚΗΣ
1897

ΤΟΙΣ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΦΙΛΟΙΣ

ΤΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΚΥΡΙΟΙ

Ἐπὶ Κύριον πεποιθότες, ψήφῳ καὶ δοκιμασίᾳ τῆς τῶν θεολόγων περιστέμνου Σχολῆς, καὶ ἐγκρίσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως σεβαστοῦ Ὑπουργείου, οἱ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν ἐκφράζομεν, ἀναβαίνομεν σήμερον τὴν ἔδραν ταύτην, ὅπως κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν δυνάμεων, διδάξωμεν τὸ μάθημα τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, ἐπιστήμην σημασίας καὶ ἀξίας ὑψίστης, ὑπὲρ ἧς ἀπὸ παιδῶν τὸν τε νοῦν, τὴν τε καρδίαν καὶ τὰς δυνάμεις ἡμῶν ὅλας ἀφιερώσαμεν.

Ὡς προθεωρίαν δέ, ἥ ὡς γενικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος τούτου, ἐνομίσαμεν καλὸν, βραχεῖ ῥήματι, ὅπως ἐκθέσωμεν ὑμῖν σήμερον·

Α΄.) Τί καλοῦμεν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν.

Β΄.) Ποῖον τὸ ὑποκείμενον ταύτης καὶ

Γ΄.) Τίς ἡ ἀξία αὐτῆς.

Δὲν δύναμαι ὁμως, κύριοι, ν' ἀρχίσω τὰ πρὸς ὑμᾶς μαθήματα μου ταῦτα, πρὶν ἢ, ἐν πνεύματι φερόμενος ὑπὲρ τὰ ὑγρά κέλευθα τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ Ἀργολικοῦ κόλπου, γονυπετήσω πρὸ ἱεροῦ τινος τάφου κειμένου ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς τῶν Σπετσῶν νή-

σου. Ὁ τάφος οὗτος περικλείει τὸ σεπτὸν σκῆνος τοῦ πρώτου ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ διδάξαντος τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν, σεπτοῦ μοι Καθηγητοῦ καὶ Ἱεράρχου, Νικηφόρου τοῦ Καλογερά, πρὸς ὃν ἡ εὐγνωμοσύνη μου, ὡς μαθητοῦ αὐτοῦ ἔστω μετὰ σεβασμοῦ βαθυτάτη, ἡ μνήμη δ' αὐτοῦ ἱερά, ἀγήρως καὶ ἀνεπίληστος.

Α'.

ΤΙ ΚΑΛΟΥΜΕΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΝ

Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν καλοῦμεν τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην, ἥτις εἰς τὸν ἱστορικὸν κλάδον τῆς Θεολογίας ἀνήκουσα, ἐξετάζει τὰς ἀρχικὰς πηγὰς, τὰ ἀρχικὰ αἰτία, τὸν τόπον καὶ χρόνον, καὶ ἐν γένει τὴν ἐξέλιξιν τῶν διαφορῶν τύπων τοῦ πολιτεύματος, τῆς λατρείας, τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τῶν Χριστιανῶν, ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι ὀρισμένου χρονικοῦ ὁρίου.

Τὸ ὅριον δὲ τοῦτο ἡμεῖς, διὰ τοὺς λόγους, οὓς θέλομεν ἀναφέρει ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἡμετέρων μαθημάτων, παρατείνομεν μέχρι τῆς σήμερον.

Β'.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Κατὰ ταῦτα, καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, εἰς ὃ εἰσερχόμεθα διαιρεῖται.

- α') Εἰς ἀρχαιολογίαν τοῦ πολιτεύματος.
- β') Εἰς ἀρχαιολογίαν τῆς λατρείας.
- γ') Εἰς ἀρχαιολογίαν τοῦ βίου καὶ
- δ') Εἰς ἀρχαιολογίαν τῆς Χριστιανικῆς τέχνης.

α'. Ἀρχαιολογία τοῦ πολιτεύματος.

Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ ὀνόματος *Χριστιανός*, ἐξ οὗ ἡ τε ἐπιστήμη, ἡμεῖς τε, καὶ τὰ διάφορα τῆς Χριστιανικῆς τέχνης εἶδη τῷ ὀνόματι τούτῳ ὠνομάσθησαν καὶ ὠνομάζονται.

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ» ἐκκλοῦντο, μαθηταί, πιστοί, ἐκλεκτοί, ἄγγελοι, ἡγιασμένοι, δοῦλοι Θεοῦ, δοῦλοι Χριστοῦ στρατιῶται τοῦ Βασιλέως τῶν Δυνάμεων (ἐξ οὗ καὶ ἡ παρὰ τοῖς μάρτυσιν ἑκφρασις «ἡμεῖς στρατενόμεθα τῷ Βασιλεῖ τῶν Δυνάμεων») ἰδίᾳ δέ, ὡς ἔχοντες ψυχὴν καὶ καρδίαν μίαν. (Πράξ. δ'. 32.) ἐκκλοῦντο ΑΔΕΛΦΟΙ, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ, ἡ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε'. 1).

Τὸ ὄνομα δὲ Χριστιανός, ὅπερ περὶ τῷ 43 μ. Χ. ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀπιδέθη τὸ πρῶτον εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὡς εἰς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ («ἐγένετο δέ... χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς Χριστιανούς» Πράξ. ια'. 26.) δὲν ἦτο ὄνομα, δι' οὗ οἱ Χριστιανοὶ ἐκάλουν ἑαυτούς, ἀλλ' ὄνομα, δι' οὗ ὁ λαὸς ὑβρίζων καὶ περιφρονῶν τοὺς πιστοὺς, ἐκάλει Χριστιανούς· ἔδωκε ὁ Τάκτος σημεῖοι τοῦτο, λέγων· «quos... vulgus Christianus appellabat (Ann. XV. 44).

Τὸ ὄνομα Χριστιανὸς παρὰ τοῖς ἔθνικοις ἦν ταυτόσημον τῷ κακοῦργος· διότι δὲν ἦτο ἐγκλημα, οὐδὲ κακοηθείας εἶδος, ὅπερ οἱ ἔθνη δὲν ἀπέδιδον εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἥδη ὁ Μινούκιος Φιλίξ ἐν δυοὶ λέξεσιν ἀναφέρει ἡμῖν, ὅτι τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν ἰσχωρεῖτο ὡς latebrosa et lucifugax natio, in publicum muta, in angulis garula» (Oct. VIII) τ. ἑ., ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἰσὶ γένος σκοτεινὸν καὶ φυγῆλιον, ὅπερ δημοσίᾳ μὲν σιγῇ, ἐν ταῖς γωνίαις δὲ φλυαρεῖ. Ὅτι δὲ τὸ ὄνομα Χριστιανός, ἦν ἴσον τῷ ὀνόματι κακοῦργος, ἐκ τῶν πολλῶν ἀναφέρομεν δύο παραδείγματα τὰ ἐξῆς :

Ὅτι ὁ μάρτυς Ἀτταλὸς κατεδικάσθη ὡς Χριστιανός, ὅπως γὰρ βεβαίως τῶν ἀγρίων θηρίων, ἐπιγραφὴ πρὸ αὐτοῦ ἐν τῷ ἀμφειάτρῳ φερομένη, τὸ ὄνομα τοῦτο μόνον ἀνέγραφεν, ὡς δηλοῦν ἅπασαν τὴν ἐνοχὴν καὶ κατηγορίαν αὐτοῦ. Ἴδου ὡς εἶχεν ἡ ἐπιγραφὴ : «Οὗτος ἐστὶν Ἀτταλὸς ὁ Χριστιανός». (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε. 1).

Ὅτε δὲ ὁ ἱερός Πολύκαρπος προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀνθυπάτου πρὸς ἄρνησιν, οὗτος λαμπρῶς τῇ φωνῇ ὡμολόγησε τὸν Χριστὸν λέγων· «Ὁδοήκοιτα καὶ ἐξ ἔτη ἔγω δουλεύων αὐτῷ καὶ οὐδὲν μὲ ἠδίκησε, καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν Βασιλέα μου τὸν σώσαντά με ;» ὁ Ἀνθύπατος ἀντὶ πάσης ἄλλης καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐξέδωκε τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἔχουσαν οὕτω : «Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι»· μεθ' ὃ ὁ πολὺς Ἐπίσκοπος παρεδόθη εἰς τὴν φρικώδη μανίαν τοῦ πλήθους, ὅπερ ἔσυρεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Τὴν περιφρόνησιν δὲ ταύτην τοῦ ὀνόματος Χριστιανὸς ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Ἀπόστολος Πέτρος γράφων· «Εἰ ὀνειδίξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ μακάριοι, μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φορεὺς ἢ κλέπτης ἢ κακοποιός... εἰ δὲ ὡς Χριστιανός, μὴ αἰσινυγέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν Θεόν». (Α'. Πέτρ. δ'. 14—16). Τὸ ὑβριστικὸν δὲ τοῦτο ὄνομα, τοσοῦτον οἱ Χριστιανοὶ ἐτίμων καὶ εὐλαβῶς ἀπεδέχοντο, ὥστε λίαν προθύμως τὴν ὕβριν ταύτην ἐδέξαντο ὡς τὸ προσφιλέστατον καὶ τιμιώτατον αὐτοῖς ὄνομα.

Ἐν τῷ πολιτεύματι θελομεν ἶδει πῶς διωκεῖτο ἡ Ἐκκλησία, ὅτι αὕτη ὡς ἐμφυχον ὀργανικὸν σῶμα, διηρεῖτο

1. εἰς κατηχουμένους
2. εἰς πιστοὺς καὶ
3. εἰς κληρικοὺς

Αἱ μεταξὺ δὲ τούτων ὑποδιαίρεσεις, μεταξὺ τῶν **Κατηχουμένων**,

1. οἱ ἀκροώμενοι
2. οἱ γόνυ κλίνοντες καὶ
3. οἱ φωτιζόμενοι

μεταξὺ τῶν **πιστῶν**

1. οἱ μετανοοῦντες
2. οἱ ὑποκλίνοντες καὶ
3. οἱ συνιστάμενοι

μεταξὺ δὲ τῶν **κληρικῶν**

1. οἱ διάκονοι,
2. οἱ πρεσβύτεροι καὶ
3. οἱ ἐπίσκοποι

μετὰ τῶν ἐκτάκτων ἀξιοματίων τῶν Εὐαγγελιστῶν, τῶν Προφητῶν, τῶν Διδασκάλων, τῶν γλώσσαις λαλοῦντων, τῶν διερχομένων κτλ. αἱ ὑποδιαίρεσεις αὗται παρέχουσιν ἡμῖν πλήρη τὴν εἰκόνα τῆς ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐπὶ κεφαλῆς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰησοῦ ἵσταται ὁ Ἐπίσκοπος, ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἐγίνετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· κατὰ δὲ τὴν γνώμην Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου ἀό. λάβρα Ἐπισκόπου τι πράσων τῷ διαβόλῳ λατρεῖν». (Πρὸς Σμυρν. κεφ. θ').

Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ὡσαύτως ἀνήκουσι τὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ τάγματος τῶν Διακονισσῶν, αἵτινες προθύμως κατήρχοντο εἰς τὰ ἀνήλια τῶν φυλακῶν σκότῃ φέρουσαι τὸν ἅγιον ἄρτον καὶ ἕτερα χρειώδη εἰς τοὺς ἁγίους Μάρτυρας, φόβῳ μὴ δυναμένων νὰ πράξωσι τοῦτο τῶν ἀνδρῶν Χριστιανῶν. Ὡσαύτως αἱ ἱεραὶ αὗται γυναῖκες εἰσερχόμεναι εἰς τὰς γυναικωνίτιδας ἐπροσηλύτιζον καὶ ἐκατήχουν τὰς Μητέρας, δι' ὧν ἤγοντο εἰς Χριστὸν τὰ τέκνα καὶ ἅπας αὐτῶν ὁ οἶκος. Περὶ τοῦ τάγματος τούτου, ἰδίᾳ ἀσχοληθέντες, ἐκτενέστερον λόγον ποιήσομεν ἐν τῇ σειρά τῶν ἡμετέρων μαθημάτων.

Ἡ Διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας ἀναπτυσσομένη ἐκάστοτε κατὰ ἐσωτερικοὺς νόμους, ἔνεκεν ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν, δὲν διευτυποῦτο οὐδ' ἐπιβάλλετο ὑπὸ ἑνὸς προσώπου, ἢ ἐπισκόπου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων, ἐξ οὗ διεμορφώθησαν αἱ τοπικαὶ καὶ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ὧν αἱ ἀποφάσεις ἔχουσιν ἀπόλυτον κύρος, καὶ αὗται ἐν ταῖς ζητήμασι τῆς πίστεως ἀποτελοῦσι τὰ αὐθεντικὰ Δόγματα τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ κανονικὰ γράμματα, αἱ συστατικαὶ, εἰρηνικαὶ, καὶ ἀπολυτικά ἐπιστολαί, μετὰ τῶν Συνοδικῶν ἐγκυκλίων, εἰσὶν αἱ ὁμαλαὶ ὁδοί, δι' ὧν ἐσωτερικῶς κοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας αἱ Ἐκκλησίαι.

Ὡσαύτως ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκουσι καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί, ὧν φρικωδστάτη ὁ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας χωρισμός, καὶ ἡ παράδοσις τοῦ ἀμετανοήτου ἀμαρτωλοῦ εἰς τὸν Σατανᾶν. (Α΄ Κορινθ. Ε΄. 6).

6'. Λατρεία.

Ἐν τῶν σπουδαιωτάτων τμημάτων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας εἶναι, Κύριοι, τὸ περὶ τῆς λατρείας τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ θέλομεν ἐξετάσει τὴν ἀρχὴν καὶ τοὺς τύπους πασῶν τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ ἀκολουθιῶν.

Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ θέλομεν ἴδῃ τοὺς κατηχουμένους, κατὰ τὴν νύκτα ἰδίως τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, περιστοιχοῦντας τὴν ἱερὰν Κολυμβήθραν καὶ σπεύδοντας πρὸς τὸ ἅγιον Βάπτισμα, τὸν δὲ ἱερὸν Χρυσόστομον μετὰ χαρᾶς ἀφάτου γράφοντα πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Ῥώμης Ἰνοκέντιον, ὅτι «ἀμφὶ τοὺς τρισχιλίους» κατηχουμένων ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Πάσχα, ὥς ποτε καὶ ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων, βαπτισθέντες ἐνεδύθησαν τὸν Χριστόν.

Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ θέλομεν ἴδῃ ὅτι καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς Ἀποστολικοὺς χρόνους ἡ οὐσία τῆς θείας λατρείας, καὶ ἰδίᾳ τοῦ σπουδαιωτάτου μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἦν

1. ἡ διδαχὴ

2. ἡ προσευχὴ καὶ

3. ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου (Πράξ. 6'. 42).

ἐκτενεστέρα δὲ πληροφορία περὶ τοῦ τύπου τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὸν 6' ἀμέσως αἰῶνα δίδωσιν ἡμῖν Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, οὕτως περιγράφων τὴν τάξιν τοῦ θειωτάτου μυστηρίου, ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀντωνῖνον ἀπολογίᾳ αὐτοῦ· καθημένων πάντων, ἀνεγινώσκοντο, λέγει, αἱ ἅγιοι Γραφαί· μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ὁ προεστὼς ἐδίδασκε τὸν λαόν· εἶτα κοινῇ πάντες ἀνίστάμενοι, ἀνέπεμπον εὐχάς· μεθ' ὃ προσεφέρετο Ἄρτος, Οἶνος καὶ Ὑδωρ· τοῦ Προεστώτος δὲ εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας ὅση δύναμις αὐτῷ ἀναπέμποντος,

ρίου καὶ ἀνάγνωσιν τῶν ἁγίων Γραφῶν. Κωνσταντῖνος δ' ὁ Μέ-
γας καὶ τὴν περίφημον τῆς Κυριακῆς προσευχὴν ὑπὲρ τῶν ἀρ-
γούντων στρατιωτῶν διέταξε «*Σὲ μόνον εἶδαμεν Θεόν, Σὲ βα-
σιλέα γνωρίζομεν, Σὲ βοηθὸν ἀνακαλοῦμεθα, παρὰ σοῦ τὰς νί-
κας ἡράμεθα...*» (Εὐσεβ. ἐν βίῳ Κωνστ. λόγ. δ').

Εἰς ταύτην δὲ προσετέθη ἡ νηστεία τῆς Τετράδος, εἰς ἀνά-
μνησιν τῆς προδοσίας καὶ ἡ τῆς Παρασκευῆς, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ
Πάθους ('Αποστ. Διατ. V. 15). ἀμφοτέρων δὲ τῶν ἡμερῶν τού-
τῃ περίσσεια κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς διαταχὰς «ἐπεγορηεῖτο τοῖς
πέντηται». (V. 20.8.)

Ἑορταὶ ἐνιαύσιοι. — Αἱ ἐνιαύσιοι ἑορταί, εἰς κινήτας
καὶ ἀκινήτους ἑορτάς διαιρούμεναι, κέντρον εἶχον, αἱ μὲν ἀκί-
νητοι, τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου, αἱ δὲ, κινηταὶ τὸ Ἅγιον Πάσχα
μετὰ τῶν πρὸ αὐτῶν διαφόρου χρόνου τὸ κατ' ἀρχὰς νηστειῶν.

Ὡσαύτως, ἐν τῷ περὶ τῆς λατρείας τμήματι τούτῳ ἀνήκει
ἡ ἱερὰ ὑμνωδία. Πάντες δέ, Κύριοι, γινώσκομεν ὅπόσον ὑψηλὴ,
ὅπόσον ἑξοχος, καὶ ὅπόσον θίγει τὰς χορδὰς τῶν καρδιῶν ἡμῶν
ἡ ὑμνολογία τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα ἡ τῆς Με-
γάλης Ἐβδομάδος.

Ἐν τῇ ὑμνολογίᾳ τῆς Ἐκκλησίας θέλομεν ἰδεῖ μεταβᾶσαν
τὴν μετρικὴν τῶν ἀρχαίων, ἐν ἣ ὁμοῦς τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ (-υ)
δὲν φυλάσσεται πλέον ἐν τῇ ποσότητι τῶν φωνηέντων, ἀλλ' ἐν
τῷ τόνῳ τῆς λέξεως καὶ τῷ μέλει τῆς ὑμνωδίας. ὡσαύτως θέ-
λομεν ἰδεῖ τίς ἡ σχέσις τῶν τροπαρίων πρὸς τὸν εἰρμόν, καὶ
πῶς αἱ συλλαβαὶ καὶ τὰ κῶλα τούτων ἀνταποκρίνονται ἀκρι-
βῶς πρὸς τὰς συλλαβὰς καὶ τὰ κῶλα τοῦ προτασσομένου εἰρ-
μοῦ. Ἐκ τῶν ἱερῶν δὲ ὑμνῶν ἑξοχώτατός ἐστιν ὁ εἰς τὸν Ἐπί-
σκοπον Τελεσφόρον ἀποδιδόμενος Ἀγγελικὸς Ὕμνος, (Cantus
Angelicus) «*Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ*» καλούμενος οὕτως, ἐπειδὴ
ἄρχεται διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων, δι' ὧν οἱ Ἄγγελοι ἐν Βηθλεὲμ
ὑμνήσαν τὸν γεννηθέντα Σωτῆρα. (Λουκ. β' 14).

Τὸν ὕμνον δὲ τοῦτον, ὡς ἀναφέρει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, αἰ-

ροντες χεῖρας, ἐφάλλον ἐπὶ τῶν ὁρέων οἱ ἀναχωρηταί, τὴν ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου ἀναμένοντες, ἐφ' ᾧ καὶ ἐωθινή προσευχὴ ἀναμάρζεται· διὰ τοῦτο δὲ καὶ προὔταχθη τούτου ἡ ἐπιφωνηματικὴ οὕτως εἰπεῖν ἔκφρασις «Δόξα Σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς», καὶ ἢν εἰπετο ὁ κυρίως ὕμνος «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ».

Οὕτω λοιπὸν σὺν τῷ χρόνῳ διεμορφώθησαν τὰ μυστήρια, αἱ ἱερὰ τελεταί, καὶ ἡ ἱερὰ ὕμνολογία, περὶ ὧν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἐροῦμεν τὰ δέοντα, τὰ πάντα ἀκριβῶς ἐξετάζοντες, ἀπὸ τῶν ἐλαχίστων πατριαρχικῶν τύπων, μέχρι τοῦ ἱερέως τῆς ἐρήμου Σινᾶ, ὃς μόνος τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου ὀφείλει νὰ τῆς ἀνυπόδutos τὴν θεῖαν λειτουργίαν, εἰς ἀνάμνησιν τῆς φοβερῆς ἐκείνης διαταγῆς· «λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου ὅ γὰρ τόπος ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας Γῆ ἁγία ἐστίν».

γ'. Βίος

Ὁ ἰδιωτικὸς τῶν Χριστιανῶν βίος, εἶναι τὸ ἀπαύγασμα τῆς πίστεως αὐτῶν, εἶνε τὸ ὑπέρλαμπρον ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, ἣτις ἀνέπλασε τὴν διεφθαρμένην ἀνθρωπότητα.

Τῶν νεωτέρων τινὲς λέγουσιν, ὅτι εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ συνετέλεσέ πως καὶ ἡ εὐπιστία τῆς συγχρόνου τοῖς Χριστιανοῖς γενεᾶς. Τούτοις ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ εἰπώμεν ὅτι : Ἐλαττότερα θηρία, καὶ ἀπηνεστέρους διώκτας τῶν διωκτῶν τῶν Χριστιανῶν δὲν εἶδεν ἡ ἀνθρωπότης· αἱ σιδηραὶ καθέδραι, αἱ ἐν τῷ ξύλῳ ἐπὶ πέμπτον τρύπημα διατάσεις τῶν ποδῶν, τὰ στήνα, οἱ γόρραθοι, τὰ θηρία, οἱ λιθοβολισμοί, αἱ σταυρώσεις, αἱ σφελώσεις, αἱ ξύσεις τῶν σωμάτων καὶ τὰ τοιαῦτά εἰσι μαρτύρια, ἅτινα χαλκευθέντα ἐν Ἄδου, ἐφρουρέθησαν πρὸς ἐξόντισιν τῶν Χριστιανῶν, ὧν ἡ ἐνοχὴ ἦν ἡ ἀγάπη, καὶ ἡ προσευχὴ ὑπὲρ τῶν διωκτῶν αὐτῶν.

Ἐκ περιζηγήσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, κατὰ τὸν τρόπον οἱ Χριστιανοὶ ὅτι σφάζοντες κατέτρωγον παιδιά, μά-

την δὲ πρὸς τοὺς βασιανιστὰς αὐτῆς κατηγοροῦν Βιβλὶς ἡ ἱερὰ μάρτυς ἐφώνει· «πὼς ἂν παῖδια φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μὴδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν;» (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε' 1.) ἡ Βιβλὶς οὐχ ἥττον ἐθανατοῦτο ὡς ἔνοχος τοιούτων ἀνοουσιουργημάτων, λαμπρῶς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων Μαρτύρων ἐπανυξάνουσά. Μόνον ἐν μέσῳ τοιούτων μακρομένων διωκτῶν δύναται τις νὰ θαυμάσῃ τὸ πρᾶον καὶ ἥπιον τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν, οἵτινες ἀπὸ τῆς αὐτῆς ζύμης τῶν διωκτῶν αὐτῶν ὑπάρχοντες, δι' ἸΗΣΟΥ ἀναγεννηθέντες, ἀμέσως, ὡς ἄλλης μάζης καὶ ἄλλης φύσεως ἄνθρωποι, λοιδορούμενοι ὑπλόγουν, διωκόμενοι ἠνείχοντο καὶ βλασφημούμενοι παρεκάλουν, (Α' Κορινθ. γ' 12), ἐντελῶς δουλωθέντες τῇ Δικαιοσύνῃ καὶ τῇ Ἀρετῇ. (Ῥωμ. 5' 18).

Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ θέλομεν ἶδει τὴν Χριστιανὴν Μητέρα ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς ἄνδρας ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ καθημερινοῦ αὐτῶν βίου. Οὕτως οἱ Χριστιανοὶ ἀπέφευγον τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ εἰδωλοποιοῦ, τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλούντων θύματα καὶ θυμιάματα, τῶν ἐν ἀδίκῃ συναγωνιζομένων ῥητόρων, τῶν δημίων, τῶν τοκογλύφων, τῶν ξιφομάχων, τῶν μάγων, τῶν ἀστρολόγων καὶ τὰ τοιαῦτα. (Ἀπ. Διατ. IV 6).

Ἀπέφευγον οὐ μόνον πᾶσαν ἐθνικὴν ἐορτὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν μετὰ τῶν ἐθνικῶν σχέσιν, πᾶσαν ἔτι φθδὴν ἐθνικὴν ἀδπως μὴ συμβήσεται αὐτοῖς διὰ τῆς φθδης εἰδώλων μνημονεύειν». (Ἀπ. Διατ. V. 10). Πανταχοῦ καὶ πάντοτε εὐχαριστοῦντες τῷ Κυρίῳ, ὕμνον καὶ ἰδοξάζον τὸν Θεόν, ὑποτασσόμενοι πάσῃ ἀρχῇ· ἐπεμελοῦντο τῶν ὀρφανῶν παιδὸς ἢ κόρης (Ἀποστ. Διατ. IV. 1), καὶ ἰδίᾳ τῶν ὀρφανῶν τῶν ἁγίων Μαρτύρων.

Προσεῖχον τῇ ἀνατροφῇ τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων, διδάσκοντες αὐτοῖς «τὰ ἱερὰ γράμματα» μετ' ἐπιτηδείων καὶ τῷ λόγῳ ἀρμοζουσῶν τεχνῶν». (Ἀπ. Διατ. IV. 11).

Ἡ Χριστιανὴ κόρη ὤφειλεν ὅπως ἡ ἁγία σῶματι καὶ ψυχῇ, ὡς ναὸς Θεοῦ, ὡς οἶκος Χριστοῦ, ὡς πνεύματος ἁγίου κατα-

γνώριον, μὴ ῥεμβᾶς, μηδὲ ἀκαιροπάτητος, μὴ δειγνώμος, ἀλλὰ
σεμνή, ἐγκρατής, σώφρων, ἀγνή, φεύγουσα τὰς τῶν πολλῶν
συντυχίας καὶ μάλιστα τῶν ἀσέμων. (Ἀπ. Διατ. IV. 14).

Πασῶν δὲ τῶν γυναικείων διακοσμήσεων ἄριστος κόσμος,
«σωφροσύνη ἐν ἁγιασμῶν». (Ἀπ. Διατ. V. 30. 4).

Τοὺς δούλους, οὓς οἱ ἐθνικοὶ ἐθεώρουν ὡς κτήνη ὑπ' αὐτοὺς
πειραζόμενα, οἱ Χριστιανοὶ ἐθεώρουν ὡς υἱοὺς ἢ ἀδελφοὺς διὰ
τὴν τῆς πίστεως κοινωνίαν. (Ἀπ. Διατ. IV. 12).

Ἐὰν δέ τις τῶν Χριστιανῶν, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ
καταδικαζόμενος, ἐρρίπτετο εἰς τὰς φυλακάς, ἐκ τοῦ κόπου καὶ
τοῦ ἰδρώτος αὐτῶν οἱ Χριστιανοὶ περικόπτοντες, ἔπεμπον, τὸ
μὲν εἰς διατροφὴν αὐτοῦ, τὸ δὲ εἰς μισθαποδοσίαν τῶν στρατιω-
τῶν, ὅπως ὀλιγώτερον θλίβηται ὁ ἐν φυλακῇ ἀδελφός, ὃν ἐκά-
λεον μακάριον, μάρτυρ ἅγιον, ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, υἱὸν τοῦ
Υἱοῦ, δοχεῖον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. (Ἀπ. Διατ. V. 1).

Ἐὰν δέ τις τῶν Χριστιανῶν πτωχὸς ᾖν, οὐκ εἶχεν, οὗτος
κατεύων τὸ τῆς ἡμέρας ἔπεμπε τῷ ἐν τῇ φυλακῇ κρατουμένῳ
ἐκείνῳ αὐτοῦ. (Ἀπ. Διατ. V. 1).

Δῶρα παρ' ἀνοσίου καὶ ἀσεβοῦς οὐκ ἐδέχοντο, ἐὰν δέ ποτε
Χριστιανὸς ἠναγκάζετο παρὰ τοιούτου νὰ δεχθῇ ἀργύριον, κατὰ
τὰς διατάξεις τῶν Ἀποστόλων, τὸ ἀργύριον τοῦτο ἔδαπανᾷτο
πρὸς ἀγορὰν ξύλων καὶ ἀνθρώπων, οὐχὶ δὲ εἰς τροφὴν ἢ πόμα
παρὰ τὸ προσήκον· «δίκαιον γὰρ τὰ παρὰ ἀσεβῶν ταῦτα, πν-
εὺς εἶναι καταράδιωμα, οὐκ εὐσεβῶν βρώμα». (IV. 10).

Γενναῖοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, οὔτε πρόχειροι, οὔτε ῥίψο-
κῆδυνοι ἦσαν, προσηύχοντο μάλιστα ὅπως μὴ ἐμπέσωσιν εἰς πει-
ρασμόν, ἐμπεσόντες ὁμως οὐδὲν αὐτοὺς ἐχώριζε τῆς ἀγάπης τοῦ
Χριστοῦ, οὐδὲ δειλὴ κατήσχυον τὴν ὁμολογίαν. (Ἀπ. Διατ. V. 6).

Τὸ μαρτύριον ἐκάλουν γέννησιν ἐν Θεῷ, τοκετόν ἐν Κυρίῳ,
«εἰ γὰρ τοκετός μου ἐπικείται» ἐφώνει ὁ ἱερός Ἰγνάτιος «πῦρ
καὶ Σταυρός, θηρίων τε συστάσεις ἀνατομαί, διαιρέσεις, σκορπι-
σμοὶ ἐστίων, συγκοπὴ μελῶν, ἀλησμοὶ ὄλου τοῦ σώματος, κακαὶ

κολάσεις τοῦ διαβόλου, ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω (Ἰγν. πρὸς Ῥωμ. Ε'). Ἐκεῖνον ζητῶ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα, ἐκεῖνον θέλω, τὸν δι' ἡμᾶς ἀναστάντα. (Ἰγν. πρὸς Ῥωμ. Σ').

Τὰ δεσμὰ αὐτῶν ἐκάλουν «πνευματικοὺς μαργαρίτας» (Ἰγν. πρὸς Ἑφ. κ.β. ια'). δεσμὰ θεοπρεπέστατα (Ἰγν. πρὸς Σμυρ. ια') δεσμὰ ἀγιοπρεπῆ καὶ διαδήματα δόξης (Πολυκάρπ. πρὸς Φίλιπ. κ.β. α'). Τὴν ἡμέραν δὲ τοῦ μαρτυρίου, ἡμέραν γενέθλιον, δύσιν ἀπὸ τοῦ κόσμου καὶ ἀνατολήν πρὸς Θεόν· «καλὸν τὸ θῆναι ἀπὸ κόσμου πρὸς Θεόν», ἔλεγεν ὁ αὐτὸς ἱερός Ἰγνάτιος, «ἵνα εἰς αὐτὸν ἀνατείλω» (Ἰγν. πρὸς Ῥωμ. Σ').

Τὰς οἰκίας αὐτῶν κατεκόσμου σμενῶς, ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων δ' αὐτῶν ἀπεικονίζον σκηναὶ ἀπὸ τῆς Π. ἢ Ν. Διαθήκης, ἐπὶ δὲ τῶν δακτυλίων, σφραγίδων, λυχνίων, καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ οἴκου σκευῶν καὶ ἐπετάσσοντο ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Κλημ. Ἀλεξ. Παίδ. Γ' ια'), ὅπως κρυπτογραφικῶς ἀπεικονίζωσι τὰ ἱερὰ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας σύμβολα, ὧν προσφιλέστατον τὸ ἱερόν τοῦ Ἰησοῦ μονόγραμμα,

=IXP

=IX + (Μυστικὸς ἀστὴρ τῆς Ἀποκαλύψεως)

ὅπερ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ κράνου αὐτοῦ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔφερεν, ὡς καὶ ὁ μυστικὸς ἀστὴρ τῆς Ἀποκαλύψεως.

Ἦδη ἐν τῇ ἱερᾷ Ἀποκαλύψει ὁ Ἰησοῦς λέγει περὶ Αὐτοῦ «Ἐγὼ εἰμι... ὁ ΑΣΤΗΡ ὁ λαμπρὸς καὶ ὁ ὀρθρινός» (κβ' 16), καὶ τῷ ὄντι, τὸ ἀρχικὸν τοῦ Χριστοῦ στοιχεῖον Χ, τιθέμενον ἐπὶ Σταυροῦ +, σχηματίζει τὸ ἀνωτέρω κανονικὸν σχῆμα τοῦ Ἀστέρος, δι' οὗ τό τε τίμιον, ὡς ἔλεγον ὄνομα (Ἀποστ.

Διατ. V. 6) καὶ τὸ Σταυρικὸν πάθος τοῦ Κυρίου μυστικῶς ὑπε-
δηλοῦτο καὶ ὑπεσημαίνετο.

Τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα ὡσαύτως, Κύριοι, ἀνήκουσιν
εἰς τὸν ἰδιωτικὸν τῶν Χριστιανῶν βίον, πιστὰ κάτοπτρα τῶν
τῆν καρδίαν τῶν Χριστιανῶν διακατεσχόντων αἰσθημάτων, λαμ-
πρὸς δὲ καὶ ὄριμος καρπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου
(Ματθ. κε'). Καὶ τὰ ὀνόματα δὲ δι' ὧν ἐκάλουν ἑαυτοὺς οἱ
Χριστιανοὶ εἰσὶν ὀνόματα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν πίστιν τοῦ
Κυρίου, οἳ εἰσιν Ἑλληνιστὶ μὲν τὰ ὀνόματα Πίστις, Ἀγάπη,
Ἐλπίς, Θεόδουλος, Θεόφιλος, Χριστοφόρος κτλ. Λατινιστὶ δὲ
τὰ *Deo gratias Adeodatus* καὶ πρότασις ὁλόκληρος, ὡς τὸ
Quodvultdeus=quod vult Deus (=ὃ, τι θέλει ὁ Θεός), καὶ
ὑπερ ἐν τῇ ἐν Σικελίᾳ διατριβῇ ἡμῶν καὶ δι' ἑλληνικῶν γραμ-
μάτων οὕτως εὗρομεν γεγραμμένον *Κοββοῦλδεους*.

✠ ✠
ΚΟΒΒΟΥΛ
ΔΕΟΝΣ

Τὸν θάνατον ἐκάλουν ὕπνον, μετὰστασιν, ζωὴν ἄλυπον καὶ
μεγαλὴν ἀνάπαυσιν, τὰ δὲ πολυάνδρια Χριστιανικῶς μετα-
φράζοντες, ἐκάλουν κοιμητήρια, πρὸς ἃ συναθροίζόμενοι, ἐψαλ-
λον ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ'-
ἐκείνου ἁγίων, (Απ. Διατ. VI. 30.) ἰδίᾳ δὲ τῇ Μεγάλῃ Πα-
ρακλητῇ εἰς ταῦτα, ὡς ἔξω τῆς πόλεως ὑπάρχοντα, καὶ διη-

μέρευον, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου, ὃς ὥσαύτως ἔξω τῆς πόλεως παθὼν, εἰς Ἄδου κατήλθεν. (Χρυσόστομος).

«Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ»

Πολλοῦ δὲ λόγου ἄξιαί αἱ ἐπὶ τῶν ἐπιθυμιῶν πλακῶν Χριστιανικαὶ ἐκφράσεις καὶ τὰ Χριστιανικὰ σύμβολα, ὧν προσφιλοτάτη ἡ ἀπεικόνισις νηός, φάρου, οἴκου καὶ ἡ ἀπεικόνισις τεσσάρων ποδῶν τῶν μὲν ἐρχομένων, τῶν δὲ ἀπερχομένων, εἰς δῆλωσιν τῆς διαταγῆς τοῦ Πλάστου «Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ».

δ'. Χριστιανικὴ τέχνη.

Μάτῃν, Κύριοι, τὴν πόλιν, ἐν ἣ ἐγεννήθη ἡ Χριστιανικὴ τέχνη θέλατε ζητήσαι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Τὴν πόλιν ταύτην, οὐδέποτε φῶς ἡλίου ἐφώτισεν, οὐδέποτε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας εἶδεν.

Οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἰσι νεκροί, αἱ ὁδοὶ στεναί, αἱ δὲ πλατεῖαι τόποι συναθροίσεως.

Καίτοι δὲ φόνος οὐδέποτε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐγένετο, οὐχ ἦττον οἱ πλείστοι νεκροὶ εἰσι πεφονευμένοι, καίτοι δὲ οὐδὲ ῥανὶς ποτὲ αἵματος ὑπὸ τῶν κατοίκων ταύτης ἐξεχύθη, καθημαγμένοι οὐχ ἦττον οἱ πλείστοι τὸν αἰώνιον τοῦ δικαίου ὕπνου ὑπνώτουςιν.

Ἡ πόλις αὕτη ἐστὶν ἐν Ῥώμῃ, αἱ ὑπὸ τὴν γῆν Κατακόμβαι.

Τὸ σκότος τούτων ἐστὶ μέγα, ἀλλὰ τὸ ἐν ταύταις διαλάμπον φῶς τοῦ Εὐαγγελίου ἐστὶν ἄπλετον. Ἐν ταύταις ἐγεννήθη ἡ Χριστιανικὴ τέχνη, καὶ διὰ συμβολικῶν γραμμικῶν

σχημάτων τὸ πρῶτον παρέσταθῃσαν αἱ διδασκαλῖαι τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, ἐξ ὧν βραδύτερον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἀγιογραφία τῆς Ἐκκλησίας προῆλθεν.

Ναί, Κύριοι, αἱ Κατακόμβαι εἰσὶν ἡ κοιτίς καὶ τὸ λίκνον, ἐν ᾧ ἔλαβον ὑπαρξιν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ἀγιογραφία καὶ αἱ λοιπαὶ Χριστιανικαὶ τέχναι, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπτυχθεῖσαι, ἀπετέλεσαν τὰς καλλιμαρμάρους οἰκοδομὰς τῶν Χριστιανικῶν Ναῶν, καὶ τὰ ἐκπάγλου κάλλους ψηφιοθετήματα τοῦ Ναοῦ τῆς ἀγίας Σοφίας, μετὰ τῶν λοιπῶν ἀριστουργημάτων τῆς καθόλου Χριστιανικῆς τέχνης.

Οὕτως ἐν τῷ ἐμῇματι τούτῳ θέλομεν ἐξετάσει :

- α') Τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.
- β') Τὴν κεραμοπλαστικὴν.
- γ') Τὴν ζωγραφικὴν.
- δ') Τὴν μουσειωτικὴν.
- ε') Τὴν γλυπτικὴν.
- ς') Τὴν μεταλλουργικὴν.
- ζ') Τὴν ποικιλτικὴν.
- η') Τὴν νομισματικὴν.
- θ') Τὴν ἐπιγραφικὴν καὶ
- ι') Τὴν παλαιογραφίαν.

Καὶ ἐν μὲν τῇ **Ἀρχιτεκτονικῇ** ἀνήκουσι πάντες οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ρυθμοὶ καὶ αἱ περίοδοι τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων.

Ἐν δὲ τῇ **Κεραμοπλαστικῇ**, αἱ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Βυζαντιανῶν Ναῶν διάφοροι κεραμοπλαστικά διακοσμήσεις μετὰ τῶν μεγίστης σημασίας διαφόρων ἱερῶν μενογραμμάτων.

Ἐν τῇ Ζωγραφικῇ

- 1. Αἱ ἐφ' ὕγροῖς ἀγιογραφίαι.
- 2. Αἱ δι' ἐλαίου.
- 3. Αἱ δι' ὠοῦ.

4. Αἱ δι' ἐγκαυστικοῦ.
5. Αἱ μινυογραφίαι.
6. Ἡ ὑελογραφία καὶ
7. Ἡ κοσμητική.

Ἐν τῇ Μουσικῇ

1. opus tessellatum
2. opus sectile
3. opus vermiculatum
4. opus Alexandrinum

Ἐν τῇ Γλυπτικῇ

1. Ἡ κυρίως ἐπὶ μαρμάρου γλυπτική.
 2. Ἡ ξυλογλυπτική.
 3. Ἡ μικροξυλογλυπτική.
 4. Ἡ ὀστρακογλυπτική.
 5. Ἡ ἐπὶ τῶν εὐγενῶν καὶ πολυτίμων λίθων
χαρακτική καὶ
 6. Ἡ κηροπλαστική, δι' ὕλης κηροῦ ἢ μαστί-
χης, ὡς ἡ ἐν τῷ Μεγάλῳ Σπηλαίῳ σεπτὴ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου.
- Ἐν τῇ **Μεταλλουργικῇ** ἀνήκουσι τὰ διὰ χυτῆς ἢ
σφυρηλάτου τέχνης ἐπὶ διαφόρων μετάλλων ἀντικείμενα.
- Ἐν τῇ **Ποικιλικῇ** τὰ καθόλου κεντήματα καὶ ἡ ὑφαν-
τουργική. Ἐν δὲ τῇ **Νομισματικῇ** τὰ περὶ τῶν Χριστιανικῶν
νομισμάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν διαφόρων ἀγιογραφικῶν τύπων.

Ἐν τῇ Ἐπιγραφικῇ

Αἱ διὰ χρωστῆρος, διὰ γλυφάνου ἢ δι' ἀκίδος
ἐπιγραφαί. Ἐν δὲ τῇ **Παλαιογραφίᾳ** τὰ καθόλου χειρόγραφα
καὶ τὰ παντὸς εἶδους καλλιγραφικὰ κοσμήματα.

Ἀπὸ τῶν μνημείων δὲ τούτων τῆς τέχνης ἐγεννήθη ὁ νεώ-
τατος κλάδος, ὁ κλάδος τῆς ἀπὸ τῶν μνημείων Θεολογίας

(Monumentale Theologie), δι' ἧς αὐτὰ τὰ μνημεῖα, αὐταὶ αἱ συμβολικαὶ παραστάσεις ἔργῳ παριστᾶσιν, ὅτι λόγῳ οἱ λοιποὶ κλάδοι τῆς Θεολογίας ἐκδιδάσκουσιν.

Ὡς ἐν παραδείγματι, πρὸ τινος σεπτὸς φίλος, ἐν Κρήτῃ Ἱεράρχης, ὁ νῦν Ῥεθύμνης Διονύσιος, ἐπέστειλεν ἡμῖν εἰκόνα, ἐξ ἧς παρίστατο βρέφος τετραμηνόν. Ἡ παράστασις αὕτη, μεθ' ἑτέρας, ἣν συναπέστειλεν ἡμῖν, ἔργῳ ἀμφοτέραι παριστᾶσιν, ἡ μὲν τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, «Τοῦτό ἐστι τὸ Σῶμά μου», ἡ δὲ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον».

«Τοῦτό ἐστι τὸ Σῶμά μου»

«Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον».

Τοιοῦτον, Κύριοι, τὸ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη διαιρούμενον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ὑποκείμενον.

Γ'. ΑΞΙΑ

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ἐξάγεται τίς ἡ ἐκ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ὠφέλεια καὶ τίς ἡ ἀξία αὐτῆς.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία, οὕτω λαμπρῶς καὶ ἐν ἐκτάσει τὰ περὶ τῆς διοικήσεως, τῆς λατρείας, τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν ἐξετάζουσα, μεγάλως εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας προσπορίζεται ὠφελείας.

Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἐνισχύει ἡμᾶς ἐν τῇ πίστει, καταδεικνύσα τὴν ἀγάπην, μεθ' ἧς οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν πίστιν καὶ λατρίαν τοῦ Κυρίου, καὶ πῶς ταύτης ἕνεκεν ἐμαρτύρουν, ἔπασχον καὶ ἀπέθνησκον.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία διαφωτίζει ἡμᾶς περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πράξεως τῆς πρωτογόνου Ἐκκλησίας· περὶ τοῦ ἀρχαίου τύπου τῆς διοικήσεως, περὶ τοῦ τρόπου καὶ χρόνου τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν, καὶ τῆς βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον διαμορφώσεως τῶν ἱερῶν τελετῶν, ὑπὸ τὸν τύπον, ὑφ' ὃν καὶ νῦν παρ' ἡμῖν αὐταὶ τελοῦνται, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ διαστώμεθα τῆς πίστεως τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν.

Ἡ αὕτη ἐπιστήμη τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς εἰδικὴ ἱστορία τῆς τέχνης, ἀνερευνῶσα τὴν τέχνην τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν μετέπειτα Χριστιανῶν, σπουδαιότατα ἐξάγει πορίσματα διὰ τοὺς περὶ τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ἀσχολουμένους, οἳα τὰ περὶ τῆς συνεχείας τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τῇ Χριστιανικῇ τέχνῃ, περὶ τῆς ἐκ ταύτης διαμορφώσεως τῆς Βυζαντιανῆς Χριστιανικῆς τέχνης, καὶ πῶς αὕτη ἐπέδρασε καὶ προητοίμασε τὴν ἐν τῇ Δύσει μεγάλην τῶν τεχνῶν ἀναγέννησιν.

Ἡ αὕτη ἐπιστήμη τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς ἐπιστήμη ἱστορικῶς ἐξετάζουσα τὸν θρησκευτικὸν βίον καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν, μέγала ὡσαύτως παρέχει

συμπεράσματα εἰς τε τοὺς περὶ τὰς γενικὰς ἱστορικὰς μελέτας ἀσχολουμένους, καὶ εἰδικώτερον εἰς τοὺς περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους, ἐν ᾧ αἱ Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες διερευνῶνται καὶ ἐξετάζονται.

Ἄν δὲ διὰ τοὺς ἐν τῇ Δύσει οἰκοῦντας ἡ ἐπιστήμη τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, δι' οὓς ἀνωτέρω εἵπομεν λόγους, πολλοῦ λόγου ἀξία ἐστί, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ὁποίων συνεγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια, καὶ δι' ὧν ἐδοξάσθη ὁ ὕψος τοῦ ἀνθρώπου, μεγίστης σημασίας καὶ μελέτης ἀξία ἐστίν.

Οἱ Χριστιανοὶ Ἕλληνες, ἡμεῖς, μὴ λησμονῶμεν, ὅτι δὲν συνδεόμεθα τόσον μετὰ τοῦ δήμου τοῦ Περικλέους, ὅσον μετὰ τῆς ἐποχῆς τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ἄπαν τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν σύστημα, αἱ ἰσχύουσαι τελεταὶ καὶ ἑορταὶ δὲν ἐμορφώθησαν ἐπὶ τοῦ Περικλέους ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἀγίας Σοφίας.

Ὁ Ἕλλην ἐνθουσιᾷ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀγίας Σοφίας, πίπτει μάρτυς! Ἄν διὰ τὸν πρῶτον ὁμιλεῖ τὸ ἰδανικὸν τοῦ καλοῦ, διὰ τὸν Ναὸν ὅμως τῆς ἀγίας Σοφίας ὁμιλοῦσιν αὐτὰ τὰ μυχαίτατα πάσης Ἑλληνικῆς καρδίας!

Οἱ Βυζαντινοὶ Ναοί, εἰς οὓς σήμερον εἰσερχόμενοι προσευχόμεθα, εἰσὶν οἱ αὐτοὶ Ναοί, εἰς οὓς πρὸ ἡμῶν ἐν τῇ αὐτῇ πίστει προσπυχήθησαν οἱ Πατέρες ἡμῶν.

Ἄνδρες ἑλληνοφόνου γνώμης εἶπον ὅτι τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ἐξηφανίσθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς· ἡ Ἀττικὴ δὲ καὶ αὐταὶ αἱ ἱστέφανοι Ἀθηναί, ἀπὸ τοῦ 5' μέχρι τοῦ 1' αἰῶνος, ἦτοί· ἐπὶ 400 ἔτη, ἔμειναν ἄσπαρτοι, ἀκατοίκητοι, ἔρημοι.

Καὶ ὅμως οὐδεὶς μᾶλλον εὐστερνος πολέμιος τῆς ἑλληνολήθρου γνώμης ταύτης, τῶν μνημείων τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

Αἱ ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Θεσίου δι' ἀκίδος ἐπιγραφαί, εἰς ἃς πρῶτος ἠσκολήθη ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει σοφὸς Ρώσσος Ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος, αἱ ἐν τῇ καίῳ ἀγορᾷ ἐπιγραφαί.

Μήτλης τῆς Δρουγγαρίας (+856).

Εὐπραξίας (+867)

Θωμαΐδος (+921)

ὥς καὶ αἱ ἀνὰ πᾶν τὸ Κράτος ἐπὶ τῶν Χριστιανικῶν μνημείων διεσπαρμέναι Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, ἄρδην ἀνατρέπουσι τὰς μισελληνικὰς αὐτῶν θεωρίας καὶ διὰ παντός διαψεύδουσι τοὺς ἑλληνοφόβους καὶ ἑλληνοφθόρους τούτους ἱστορικοὺς.

Τοιαύτη βραχεὶ ῥήματι ἡ τῶν Χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων ἀξία, καὶ τοσαῦτα τὰ ἐκ τούτων τῇ ἐπιστήμῃ τῆς Θεολογίας, τῇ ἱστορίᾳ, τῇ τέχνῃ, καὶ σὺμπαντι τῷ Ἑλληνισμῷ, προκύπτοντα πολὺτιμα ἱστορικὰ πορίσματα καὶ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα.

Τὸ πρῶτον τοῦτο μάθημα τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας περαιῶν, ἐλπίζω, Κύριοι, ὅτι ἰσχυρὸς ἐπίκουρος τῇ ἐμῇ ἀσθενείᾳ θέλει ἔλθει ἡ ἐπιμέλεια καὶ ὁ ζῆλος ὑμῶν.

Εὐτυχῆς δὲ ἔσομαι, ἐὰν μετὰ τὰ μαθήματα ταῦτα, ἀναβαίνοντες τὰ ὄρη πρὸς ἐξέτασιν τῶν χριστιανικῶν ἐρειπίων, δύνασθε τὸν τεῦθεν, ἐν μέσῳ τῆς σιγῆς τῆς περίξ- φύσεως, νὰ ἀκούητε τῶν ἀπὸ τῶν Χριστιανικῶν ἐρειπίων ἐξερχομένων φωνῶν τῶν αἰῶνων.

Ἡ Ἑλλὰς εἶναι τὸ **μέγα Μουδεῖον** πάσης σοφίας καὶ ἀρχαιότητος. Ἐνῷ δὲ ὑπὸ προχριστιανικὴν ἔποψιν καθ' ἑκάστην ἀνερευνᾶται καὶ ἐξετάζεται, ὑπὸ Χριστιανικὴν τὸνναντίον ἔποψιν δεῖται πεφωτισμένων σκαπανέων πρὸς ἀναδίφησιν τοῦ μεγάλου Χριστιανικοῦ πλούτου, ὃν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Παύλου μέχρις ἡμῶν περικλείει ἐν τοῖς στέροισι αὐτῆς.

Εἴθε, Κύριοι, ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν, ἡ σεμνὴ αὕτη ἐπιστήμη νὰ εὕρῃ τοὺς ἀξίους αὐτῆς ἐργάτας, πρὸς δόξαν τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πατρίδος.

ΤΕΛΟΣ